Zbiór Orzeczeń

OPINIA RZECZNIKA GENERALNEGO
NILSA WAHLA
przedstawiona w dniu 20 września 2018 r.[1]

Sprawa C-497/17

Œuvre d'assistance aux bêtes d'abattoirs (OABA)
przeciwko
Ministre de l'Agriculture et de l'Alimentation,
Bionoor,
Ecocert France,
Institut national de l'origine et de la qualité (INAO)

[wniosek o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym złożony przez cour administrative d'appel de Versailles (Francja)]

Odesłanie prejudycjalne – Ochrona zwierząt podczas ich uśmiercania – Rozporządzenie (WE) nr 1099/2009 – Szczególne metody uboju wymagane przez obrzędy religijne – Ubój bez ogłuszania – Zgodność z ekologiczną produkcją zwierzęcą w rozumieniu rozporządzenia (WE) nr 834/2007

Wprowadzenie

1. Czy obowiązujące normy prawa Unii dopuszczają przyznanie oznakowania europejskiego „rolnictwo ekologiczne" produktom pochodzącym ze zwierząt poddanych ubojowi rytualnemu bez uprzedniego ogłuszenia, przeprowadzonemu w warunkach określonych w rozporządzeniu (WE) nr 1099/2009[2], czy też stoją na one przeszkodzie przyznaniu takiego oznakowania wskazanym produktom?

2. Takie jest w istocie pytanie postawione w niniejszym wniosku o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym złożonym przez cour administrative d'appel de Versailles (apelacyjny sąd administracyjny w Wersalu, Francja).

3. Wniosek ten został złożony w ramach odwołania wniesionego przez stowarzyszenie Œuvre d'Assistance aux Bêtes d'Abattoirs (zwane dalej „OABA")[3] w celu uchylenia wyroku, w którym tribunal administratif de Montreuil (sąd administracyjny w Montreuil, Francja) oddalił skargę OABA o stwierdzenie nieważności, skierowaną przeciwko dorozumianej decyzji odmownej wydanej przez spółkę Ecocert France (zwaną dalej „Ecocert"), będącą jednostką certyfikującą prawa prywatnego,

1 Język oryginału: francuski.

2 Rozporządzenie Rady z dnia 24 września 2009 r. w sprawie ochrony zwierząt podczas ich uśmiercania (Dz.U. 2009, L 303, s. 1).

3 Francuskie stowarzyszenie, założone w 1961 r., którego działania, zgodnie z treścią jego statutu, mają na celu „[w]spieranie, obronę i ochronę, za pośrednictwem wszystkich stosownych środków przewidzianych prawem, zwierząt przeznaczonych na cele przetwórstwa mięsnego oraz drobiu, gadów oraz wszelkich innych zwierząt, których mięso jest przeznaczone do spożycia, na różnych etapach życia, w szczególności podczas hodowli, przetrzymywania, transportu oraz uboju".

działającą w imieniu Institut national de l'origine et de la qualité (krajowego instytutu ds. pochodzenia i jakości, zwanego dalej „INAO"), w odpowiedzi na wniosek na podstawie art. 30 rozporządzenia (WE) nr 834/2007[4] w przedmiocie zakazu reklamy i wprowadzania do obrotu produktów ze znakiem towarowym „Tendre France", posiadających certyfikat „halal" i oznaczenie „rolnictwo ekologiczne".

Ramy prawne

Rozporządzenie nr 834/2007

4. W motywach 1, 3, 5, 17 i 22 rozporządzenia nr 834/2007 wskazano:

„(1) Produkcja ekologiczna jest ogólnym systemem zarządzania gospodarstwem i produkcji żywności, łączącym najkorzystniejsze dla środowiska praktyki, wysoki stopień różnorodności biologicznej, ochronę zasobów naturalnych, stosowanie wysokich standardów dotyczących dobrostanu zwierząt i metodę produkcji odpowiadającą wymaganiom niektórych konsumentów preferujących wyroby wytwarzane przy użyciu substancji naturalnych i naturalnych procesów. Ekologiczna metoda produkcji pełni zatem podwójną funkcję społeczną: z jednej strony dostarcza towarów na specyficzny rynek kształtowany przez popyt na produkty ekologiczne, a z drugiej strony jest działaniem w interesie publicznym, ponieważ przyczynia się do ochrony środowiska, dobrostanu zwierząt i rozwoju obszarów wiejskich.

[…]

(3) Celem wspólnotowych ram prawnych regulujących sektor produkcji ekologicznej powinno być zapewnienie uczciwej konkurencji i właściwego funkcjonowania rynku wewnętrznego produktów ekologicznych, a także utrzymanie i uzasadnienie zaufania konsumentów w stosunku do produktów oznaczonych jako ekologiczne. Ponadto celem ram prawnych powinno być stworzenie takich warunków, w których sektor ten będzie mógł się rozwijać zgodnie z tendencjami rynkowymi i tendencjami w dziedzinie produkcji.

[…]

(5) W związku z tym stosowne jest bardziej jednoznaczne określenie celów, zasad i reguł mających zastosowanie do produkcji ekologicznej, co przyczyni się do zwiększenia przejrzystości i do wzrostu zaufania klientów, jak również do zharmonizowanego rozumienia koncepcji produkcji ekologicznej.

[…]

(17) Ekologiczna produkcja zwierząt powinnna opierać się na zasadzie poszanowania wysokich standardów dotyczących dobrostanu zwierząt, zaspokajać potrzeby związane z trybem życia danego gatunku zwierząt, a zarządzanie w odniesieniu do zdrowia zwierząt powinno opierać się na zapobieganiu chorobom. W związku z powyższym szczególną uwagę należy zwrócić na warunki w pomieszczeniach dla zwierząt, praktyki gospodarskie i obsadę zwierząt. Ponadto należy wybierać rasy zwierząt, zwracając uwagę na zdolność zwierząt do przystosowania się do lokalnych warunków. Przepisy wykonawcze dotyczące produkcji zwierzęcej i produkcji w sektorze

4 Rozporządzenie Rady z dnia 28 czerwca 2007 r. w sprawie produkcji ekologicznej i znakowania produktów ekologicznych i uchylające rozporządzenie (EWG) nr 2092/91 (Dz.U. 2007, L 189, s. 1; sprostowania: Dz.U. 2011, L 156, s. 12; Dz.U. 2014, L 300, s. 72; Dz.U. 2017, L 47, s. 20).

akwakultury powinny zapewniać co najmniej zgodność z przepisami Europejskiej konwencji o ochronie zwierząt hodowlanych i gospodarskich i następującymi po niej zaleceniami stałego komitetu.

[…]

(22) Ważną kwestią jest utrzymanie zaufania konsumentów do produktów rolnictwa ekologicznego. Z tego względu wyjątki od wymogów mających zastosowanie do produkcji ekologicznej powinny ograniczać się wyłącznie do takich przypadków, w których zastosowanie odstępstw od zasad produkcji zostanie uznane za uzasadnione".

5. Artykuł 1 rozporządzenia nr 834/2007, zatytułowany „Przedmiot i zakres stosowania", stanowi:

„1. Niniejsze rozporządzenie stanowi podstawę trwałego rozwoju produkcji ekologicznej przy jednoczesnym zapewnieniu skutecznego funkcjonowania rynku wewnętrznego, zagwarantowaniu uczciwej konkurencji, zapewnieniu zaufania konsumentów oraz ochronie ich interesów.

Ustanawia ono wspólne cele i zasady będące fundamentem przepisów wydanych na podstawie tego rozporządzenia w zakresie:

a) wszystkich etapów produkcji, przygotowania i dystrybucji produktów rolnictwa ekologicznego oraz ich kontroli;

b) stosowania na etykietach i w reklamach oznaczeń odnoszących się do produkcji ekologicznej.

2. Niniejsze rozporządzenie stosuje się do następujących produktów pochodzenia rolnego, w tym pochodzących z akwakultury, wprowadzonych na rynek lub takich, które mają być wprowadzone na rynek:

a) żywe lub nieprzetworzone produkty rolne;

b) przetworzone produkty rolne przeznaczone do spożycia;

c) pasze;

d) wegetatywny materiał rozmnożeniowy i nasiona do celów uprawy.

[…]

3. Niniejsze rozporządzenie stosuje się do każdego podmiotu gospodarczego zaangażowanego w działania na każdym etapie produkcji, przygotowania i dystrybucji dotyczących produktów określonych w ust. 2.

[…]

4. Niniejsze rozporządzenie stosuje się bez uszczerbku dla innych przepisów wspólnotowych lub krajowych, w zgodności z prawem wspólnotowym dotyczącym produktów wymienionych w tym artykule i obejmującym przepisy dotyczące produkcji, przygotowania, obrotu, znakowania i kontroli, w tym przepisy w zakresie środków spożywczych i żywienia zwierząt".

6. Artykuł 3 rozporządzenia nr 834/2007 prezentuje jego „[c]ele" w następujący sposób:

„Do ogólnych celów produkcji ekologicznej należą:

a) stworzenie zrównoważonego systemu zarządzania rolnictwem, który:

[…]

(iv) przestrzega wysokich standardów dotyczących dobrostanu zwierząt, a w szczególności zaspokaja charakterystyczne dla danego gatunku potrzeby behawioralne;

b) dążenie do wytwarzania produktów wysokiej jakości;

[…]".

7. Pod nagłówkiem „Szczegółowe zasady dotyczące rolnictwa" art. 5 lit. h) rozporządzenia nr 834/2007 stanowi, że rolnictwo ekologiczne opiera się na szczególnej zasadzie polegającej na „przestrzegani[u] wysokiego poziomu dobrostanu zwierząt z uwzględnieniem specyficznych potrzeb danych gatunków".

8. Artykuł 14 rozporządzenia nr 834/2007 dotyczący „[z]asad[…] produkcji zwierzęcej", stanowi:

„1. Poza ogólnymi zasadami produkcji rolnej określonymi w art. 11 do produkcji zwierzęcej stosuje się następujące zasady:

[…]

b) w odniesieniu do praktyk gospodarskich i warunków w pomieszczeniach dla zwierząt:

[…]

(viii) wszelkiego rodzaju cierpienie, w tym okaleczanie, ogranicza się do minimum w trakcie całego życia zwierzęcia, w tym podczas uboju;

[…]".

Rozporządzenie (WE) nr 889/2008

9. W motywie 10 rozporządzenia nr 889/2008 [5] wskazano:

„Ekologiczna produkcja zwierzęca powinna odbywać się w sposób zapewniający zaspokojenie potrzeb zwierząt w zakresie ich zachowań. W związku z tym pomieszczenia dla wszystkich gatunków zwierząt gospodarskich powinny zaspokajać ich potrzeby w zakresie wentylacji, oświetlenia, przestrzeni i wygody. Zwierzęta powinny ponadto mieć wystarczającą ilość miejsca do swobodnego poruszania się oraz rozwijania swoich naturalnych zachowań społecznych. Należy określić szczegółowe warunki w zakresie pomieszczeń i metod chowu niektórych zwierząt, w tym pszczół. Te szczegółowe warunki powinny służyć zapewnieniu wysokiego poziomu dobrostanu zwierząt, który stanowi priorytet w ekologicznej produkcji zwierzęcej, dlatego też mogą one wykraczać poza wspólnotowe normy dotyczące dobrostanu zwierząt odnoszące się do rolnictwa ogółem. Ekologiczne metody chowu powinny zapobiegać zbyt wczesnemu dojrzewaniu drobiu. W związku z tym istnieje konieczność

5 Rozporządzenie Komisji z dnia 5 września 2008 r. ustanawiające szczegółowe zasady wdrażania rozporządzenia Rady (WE) nr 834/2007 w sprawie produkcji ekologicznej i znakowania produktów ekologicznych w odniesieniu do produkcji ekologicznej, znakowania i kontroli (Dz.U. 2008, L 250, s. 1; sprostowania: Dz.U. 2009, L 129, s. 21, Dz.U. 2015, L 29, s. 16; Dz.U. 2017, L 243, s. 23).

ustanowienia szczegółowych przepisów mających na celu zapobieganie intensywnym metodom chowu. Należy zagwarantować w szczególności, by chów drobiu trwał do osiągnięcia przezeń minimalnego wieku ubojowego lub by chowano wolno rosnące odmiany drobiu, tak aby w każdym przypadku wyeliminować zachętę do stosowania intensywnych metod chowu".

10. Artykuł 18 rozporządzenia nr 889/2008, zatytułowany „Zarządzanie produkcją zwierzęcą", stanowi:

„1. W rolnictwie ekologicznym zabronione jest rutynowe wykonywanie takich działań jak mocowanie elastycznej taśmy do ogonów owiec, przycinanie ogona i piłowanie zębów, kształtowanie dziobów lub usuwanie rogów. Niektóre z tych czynności mogą być w indywidualnych przypadkach dopuszczone przez właściwy organ ze względów bezpieczeństwa lub w celu poprawy zdrowia, dobrostanu lub higieny zwierząt gospodarskich.

Cierpienie zwierząt należy ograniczyć do minimum poprzez zastosowanie odpowiedniego znieczulenia lub analgezji i zaangażowanie wykwalifikowanego personelu do przeprowadzania zabiegów, a także wykonywanie zabiegów w najbardziej odpowiednim wieku zwierzęcia.

2. Dopuszcza się przeprowadzanie zabiegów kastracyjnych w przypadkach uzasadnionych utrzymaniem jakości produktów i tradycyjnymi praktykami produkcyjnymi, ale wyłącznie zgodnie z warunkami określonymi w ust. 1 akapit drugi.

3. Zabrania się okaleczania pszczół, takiego jak przycinanie skrzydeł matce pszczelej.

4. Załadunek i rozładunek zwierząt odbywa się bez stosowania przymusu z wykorzystaniem elektrycznej stymulacji. Stosowanie środków uspokajających, zarówno przed, jak i podczas transportu, jest zabronione".

11. Artykuł 20 rozporządzenia nr 889/2008, odnoszący się do „[p]asz[y] zaspokajając[ej] potrzeby odżywcze zwierząt", w ust. 5 zabrania wymuszonego karmienia zwierząt.

Rozporządzenie nr 1099/2009

12. W motywach rozporządzenia nr 1099/2009 wskazano między innymi:

„(2) Uśmiercanie zwierząt może wywoływać u zwierząt ból, niepokój, strach lub inne formy cierpienia, nawet gdy odbywa się to w najlepszych dostępnych warunkach technicznych. Niektóre działania związane z uśmiercaniem mogą być stresujące, a każda technika ogłuszania ma pewne wady. Podmioty gospodarcze lub wszelkie osoby związane z uśmiercaniem zwierząt powinny podejmować wszelkie konieczne działania, aby uniknąć zadawania bólu i zminimalizować niepokój i cierpienie zwierząt w trakcie uboju lub uśmiercania, uwzględniając przy tym najlepsze praktyki w tej dziedzinie i metody dozwolone na mocy niniejszego rozporządzenia. Z tego względu ból, niepokój lub cierpienie należy uznać za niepotrzebne, jeżeli podmioty gospodarcze lub jakiekolwiek osoby związane z uśmiercaniem zwierząt naruszają jedno z wymagań niniejszego rozporządzenia lub stosują dozwolone praktyki, nie uwzględniając najnowszych osiągnięć w ich zakresie, wywołując w ten sposób – przez zaniedbanie lub celowo – ból, niepokój lub cierpienie u zwierząt.

[…]

(4) Dobrostan zwierząt jest wartością wspólnotową, zapisaną w Protokole (nr 33) w sprawie dobrobytu zwierząt załączonym do Traktatu ustanawiającego Wspólnotę Europejską [„Protokół (nr 33)"]. Ochrona zwierząt podczas uboju lub uśmiercania jest kwestią ważną dla społeczeństwa, która

wpływa na nastawienie konsumentów do produktów rolnych. Ponadto poprawa ochrony zwierząt podczas uboju przyczynia się do podniesienia jakości mięsa i pośrednio ma pozytywny wpływ na bezpieczeństwo pracy w rzeźniach.

[…]

(18) Odstępstwo od ogłuszania w przypadku odbywającego się w rzeźni uboju zgodnego z obrzędami religijnymi zostało przyznane przez dyrektywę [Rady] 93/119/WE [z dnia 22 grudnia 1993 r. w sprawie ochrony zwierząt podczas uboju lub zabijania (Dz.U. 1993, L 340, s. 21 – *wyd. spec. w jęz. polskim, rozdz. 3, t. 15, s. 421*)]. Ponieważ przepisy wspólnotowe mające zastosowanie do uboju zgodnego z obrzędami religijnymi były transponowane w różny sposób, zależnie od kontekstu krajowego, oraz biorąc pod uwagę fakt, iż przepisy krajowe uwzględniają kwestie wychodzące poza cel niniejszego rozporządzenia, ważne jest utrzymanie odstępstwa od ogłuszania zwierząt przed ubojem, pozostawiając jednak każdemu państwu członkowskiemu pewien poziom swobody. W rezultacie niniejsze rozporządzenie respektuje wolność wyznania i prawo do uzewnętrzniania religii lub przekonań poprzez uprawianie kultu, nauczanie, praktykowanie i uczestniczenie w obrzędach, co zapisano w art. 10 Karty praw podstawowych Unii Europejskiej [zwanej dalej »kartą«].

[…]

(20) Wiele metod uśmiercania jest bolesnych dla zwierząt. Dlatego też konieczne jest ogłuszenie, aby wywołać brak przytomności i wrażliwości na bodźce przed uśmierceniem zwierząt, lub podczas ich uśmiercania. Pomiar braku przytomności i wrażliwości na bodźce u zwierząt jest złożony i musi być przeprowadzany zgodnie z naukowo zatwierdzonymi metodami. Jednakże w celu oceny skuteczności procedury w warunkach praktycznych należy stosować monitorowanie za pomocą wskaźników.

(21) Monitorowanie skuteczności ogłuszania opiera się głównie na ocenie przytomności i wrażliwości zwierząt na bodźce. Przytomność zwierzęcia jest to zasadniczo jego zdolność do odczuwania emocji oraz kontrolowania świadomych ruchów. Mimo pewnych wyjątków, takich jak unieruchomienie spowodowane porażeniem prądem lub inny rodzaj paraliżu wywołanego, można przyjąć, że zwierzę jest nieprzytomne, jeżeli straci naturalną pozycję stojącą, nie jest obudzone i nie wykazuje objawów pozytywnych ani negatywnych emocji, takich jak strach lub podniecenie. Wrażliwość zwierzęcia na bodźce jest to zasadniczo jego zdolność do odczuwania bólu. Ogólnie rzecz biorąc, można założyć, że zwierzę jest niewrażliwe na bodźce, kiedy nie wykazuje żadnych odruchów ani reakcji na bodźce takie jak dźwięk, zapach, światło lub kontakt fizyczny.

[…]

(33) Jeżeli zawiodą procedury ogłuszania, zwierzęta są narażone na cierpienie. Z tego względu niniejsze rozporządzenie powinno przewidywać, aby w celu zminimalizowania bólu, niepokoju lub cierpienia zwierząt były dostępne odpowiednie zapasowe urządzenia do ogłuszania.

[…]

(37) Wspólnota dąży do promowania wysokich norm dobrostanu zwierząt w populacjach inwentarza żywego na całym świecie, w szczególności w odniesieniu do handlu. Popiera ona szczegółowe normy i zalecenia w sprawie dobrostanu zwierząt wydawane przez OIE [Światową Organizację Zdrowia Zwierząt], w tym dotyczące uboju zwierząt. […]

[…]

(43) Ubój bez ogłuszenia wymaga dokładnego podcięcia gardła ostrym nożem w celu zminimalizowania cierpienia. Ponadto w przypadku zwierząt, które nie są mechanicznie skrępowane po podcięciu, proces wykrwawiania może zostać spowolniony i przedłużyć tym samym niepotrzebne cierpienie. Krowy, owce i kozy są gatunkami najczęściej poddawanymi ubojowi z zastosowaniem tej procedury. Dlatego przeżuwacze poddawane ubojowi bez ogłuszenia powinny być indywidualnie i mechanicznie krępowane.

[…]".

13. Artykuł 1 rozporządzenia nr 1099/2009 wskazuje, że ustanawia ono przepisy dotyczące uśmiercania zwierząt hodowanych lub utrzymywanych między innymi w celu produkcji żywności.

14. Zgodnie z art. 2 rozporządzenia nr 1099/2009, zatytułowanym „Definicje",

„[…]

f) »ogłuszanie« oznacza każdy celowo wywołany szereg czynności, który bezboleśnie powoduje utratę przytomności i wrażliwości na bodźce, w tym każdy szereg czynności powodujący natychmiastową śmierć;

g) »obrzęd religijny« oznacza ciąg czynności związanych z ubojem zwierząt i zalecany przez religię;

[…].

j) »ubój« oznacza uśmiercenie zwierząt przeznaczonych do spożycia przez ludzi;

[…]"

15. Artykuł 3 rozporządzenia nr 1099/2009, zatytułowany „Wymogi ogólne dotyczące uśmiercania i działań związanych z uśmiercaniem", stanowi w ust. 1,

„[p]odczas uśmiercania i działań związanych z uśmiercaniem zwierzętom oszczędza się wszelkiego niepotrzebnego bólu, niepokoju lub cierpienia".

16. Artykuł 4 rozporządzenia nr 1099/2009 dotyczący „[m]etod[…] ogłuszania" przewiduje:

„1. Zwierzęta są uśmiercane wyłącznie po uprzednim ogłuszeniu zgodnie z metodami i szczegółowymi wymogami związanymi ze stosowaniem tych metod określonymi w załączniku I. Do chwili śmierci zwierzęta są utrzymywane w stanie nieprzytomności i niewrażliwości na bodźce.

Po zastosowaniu metod, o których mowa w załączniku I, nieprowadzących do natychmiastowej śmierci […], należy jak najszybciej zastosować procedurę prowadzącą do pewnej śmierci, taką jak wykrwawianie, miażdżenie centralnego układu nerwowego, porażenie prądem lub długotrwała ekspozycja na deficyt tlenu.

[…]

4. W przypadku zwierząt poddawanych ubojowi według szczególnych metod wymaganych przez obrzędy religijne wymogi ust. 1 nie mają zastosowania, pod warunkiem że ubój ma miejsce w rzeźni".

Okoliczności faktyczne leżące u podstaw sporu, pytanie prejudycjalne i postępowanie przed Trybunałem

17. W dniu 24 września 2012 r. OABA złożyła do ministre de l'Agriculture, de l'Agroalimentaire et de la Forêt (ministra rolnictwa, przetwórstwa rolno-spożywczego i leśnictwa, zwanego dalej „ministrem rolnictwa") wniosek zmierzający przede wszystkim do uzyskania zakazu reklamy i wprowadzania do obrotu steków siekanych ze znakiem towarowym „Tendre France", posiadających certyfikat „halal" i oznaczenie „rolnictwo ekologiczne". Tego samego dnia skarżąca złożyła do INAO wniosek o wyłączenie z oznaczenia „rolnictwo ekologiczne" mięsa wołowego pochodzącego z uboju bez uprzedniego ogłuszenia.

18. Wobec oddalenia wspomnianych wniosków w sposób dorozumiany OABA w piśmie z dnia 23 stycznia 2013 r. skierowanym do Conseil d'État (rady stanu, Francja) sformułowała skargę o stwierdzenie przekroczenia uprawnień.

19. Decyzją nr 365447 z dnia 20 października 2014 r. (FR:CESSR:2014:365447.20141020) Conseil d'État uznała, że uregulowania Unii Europejskiej wyczerpująco określają zasady dotyczące ekologicznej produkcji bydła, bez odsyłania do przepisów wykonawczych państw członkowskich oraz nie nakazując wydania przepisów krajowych w celu zapewnienia skuteczności tych norm. W związku z powyższym organ regulacyjny nie jest uprawniony do wydawania krajowych norm zmieniających, precyzujących czy uzupełniających regulacje unijne. Conseil d'État oddaliła w konsekwencji żądania OABA zmierzające do stwierdzenia nieważności niewprowadzenia przez krajowy organ regulacyjny zakazu stosowania oznaczenia „rolnictwo ekologiczne" do produktów z mięsa wołowego pochodzącego z uboju bez ogłuszania, ponieważ wydanie takiego oznaczenia i jego stosowanie są w pełni regulowane przez prawo Unii. Na koniec Conseil d'État zarządziła rozpoznanie przez tribunal administratif de Montreuil (sąd administracyjny w Montreuil, Francja) pozostałych żądań skargi zmierzającej do stwierdzenia nieważności decyzji odmownej Ecocert, w przedmiocie podjęcia środków na podstawie art. 30 rozporządzenia nr 834/2007 w celu zakazania reklamy i wprowadzania do obrotu produktów oznaczonych znakiem towarowym „Tendre France", posiadających certyfikat „halal" i zawierających oznaczenie „rolnictwo ekologiczne".

20. Wyrokiem z dnia 21 stycznia 2016 r. tribunal administratif de Montreuil oddalił powyższe żądanie.

21. OABA wniosła odwołanie od tego wyroku do sądu odsyłającego. Podnosi ona, że Ecocert był zobowiązany na podstawie art. 30 rozporządzenia nr 834/2007 do zakazania reklamy i wprowadzania do obrotu spornych produktów, ponieważ nie spełniają one wymogów określonych w prawie Unii, uprawniających do stosowania tego oznaczenia.

22. Zarówno minister rolnictwa, jak i spółka Bionoor, która prowadzi dystrybucję produktów pochodzących z rolnictwa ekologicznego (zwana dalej „Bionoor") oraz Ecocert i INAO wnoszą o oddalenie skargi wniesionej przez OABA.

23. W ocenie sądu odsyłającego ramy prawne sporu, w zakresie prawa Unii, tworzą, po pierwsze, art. 13 TFUE oraz, po drugie, motywy 1 i 17 oraz art. 3, art. 14 ust. 1 lit. b) i art. 22 rozporządzenia nr 834/2007 oraz, po trzecie, art. 4 ust. 1 i 4 oraz art. 5 ust. 2 rozporządzenia nr 1099/2009.

24. Cour administrative d'appel de Versailles zwraca jednak uwagę, że żaden przepis rozporządzenia nr 1099/2009 ani żaden przepis rozporządzenia nr 889/2008 nie zawiera wyraźnie definicji metody lub metod uboju zwierząt mogących służyć osiągnięciu przypisanych produkcji ekologicznej celów zapewnienia dobrostanu zwierząt i ograniczenia do minimum ich cierpienia.

25. Wobec braku jakichkolwiek przepisów odsyłających pomiędzy, z jednej strony, rozporządzeniem nr 1099/2009 oraz, z drugiej strony, rozporządzeniami nr 834/2007 i nr 889/2008, zwykłe porównanie tych aktów nie pozwala na ustalenie, czy ubój rytualny bez uprzedniego ogłuszenia – dopuszczony w drodze odstępstwa przez art. 4 ust. 4 rozporządzenia nr 1099/2009 pod warunkiem spełnienia wszystkich mających do niego zastosowanie wymogów technicznych – umożliwia osiągnięcie konkretnych celów, które zostały wyznaczone produkcji ekologicznej rozporządzeniami nr 834/2007 i nr 889/2008 w zakresie zapewnienia dobrostanu zwierząt oraz ograniczenia ich cierpienia. W związku z powyższym rodzi się pytanie dotyczące zgodności takiej wykładni wyżej wymienionych rozporządzeń z postanowieniami art. 13 TFUE.

26. W ocenie sądu odsyłającego odpowiedź na podniesiony zarzut, że oznaczenia europejskiego „rolnictwo ekologiczne" nie można przyznać mięsu pochodzącemu ze zwierząt poddawanych ubojowi rytualnemu bez uprzedniego ogłuszenia, ma decydujące znaczenie dla rozstrzygnięcia toczącego się sporu oraz stwarza poważną trudność związaną z wykładnią prawa Unii.

27. W tych okolicznościach sąd odsyłający postanowił zawiesić postępowanie i zwrócić się do Trybunału z następującym pytaniem prejudycjalnym:

„Czy wykładni stosownych norm prawa Unii […] wynikających w szczególności z:

– art. 13 [TFUE],

– rozporządzenia nr 834/2007, do którego przepisy wykonawcze ustanawia rozporządzenie nr 889/2008,

– oraz rozporządzenia nr 1099/2009

należy dokonywać w ten sposób, że dopuszczają one przyznanie oznakowania europejskiego »AB« produktom pochodzącym ze zwierząt poddanych ubojowi rytualnemu bez uprzedniego ogłuszenia, przeprowadzonemu w warunkach określonych w rozporządzeniu nr 1099/2009, czy też zakazują przyznania takiego oznakowania wskazanym produktom?".

28. Uwagi na piśmie zostały złożone przez OABA, Bionoor, Ecocert oraz Republikę Francuską, Republikę Grecką, Królestwo Norwegii i Komisję Europejską.

29. Rozprawa, w której uczestniczyli OABA, Bionoor oraz Republika Francuska, Republika Grecka i Komisja, odbyła się w dniu 19 czerwca 2018 r.

Analiza

Przedstawienie problemu

30. W niniejszym wniosku o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym zwrócono się do Trybunału o udzielenie odpowiedzi na pytanie, które w uproszczeniu brzmi: czy mięso pochodzące ze zwierząt poddanych ubojowi rytualnemu bez uprzedniego ogłuszenia może otrzymać oznaczenie „rolnictwo ekologiczne"?

31. Trudność polega na tym, że chociaż regulacje dotyczące rolnictwa ekologicznego mające zastosowanie w niniejszej sprawie – to jest zasadniczo rozporządzenia nr 834/2007 i nr 889/2008 – zmierzają do zapewnienia przestrzegania „wysokich standardów dotyczących dobrostanu zwierząt" [6] w trakcie całego życia zwierzęcia [7], co oznacza, że „wszelkiego rodzaju cierpienie zwierząt, w tym w trakcie uboju, ogranicza się do minimum" [8], nie określają one precyzyjnie sposobów ograniczenia cierpienia zwierząt do minimum podczas ich uśmiercania.

32. Niniejszy spór dotyczy zatem wyłącznie wykładni norm technicznych, których należy przestrzegać na etapie uboju zwierząt w celu uzyskania certyfikatu „rolnictwo ekologiczne".

33. Z przyczyn, które omówię poniżej, należy podkreślić, że ściśle rzecz biorąc, do Trybunału nie zwrócono się z wnioskiem o udzielenie odpowiedzi w przedmiocie ingerencji w swobodę praktykowania wyznawanej religii – tak jak miało to miejsce w wyroku Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (zwanego dalej „ETPC") z dnia 27 czerwca 2000 r. w sprawie Cha'are Shalom Ve Tsedek przeciwko Francji (CE:ECHR:2000:0627JUD002741795). Trybunał nie jest również zobowiązany do wypowiadania się bezpośrednio w przedmiocie zgodności norm dotyczących oznaczenia „rolnictwo ekologiczne" i certyfikacji „halal", która nie musi obecnie odpowiadać konkretnym wymogom, w szczególności dotyczącym stosowania praktyk ogłuszania zwierząt przed ich uśmiercaniem.

Sprawa nie dotyczy bezpośrednio kwestii naruszenia swobodnego wykonywania praktyk religijnych

34. W postępowaniu głównym, mimo że sąd odsyłający nie poszukiwał odpowiedzi w tym przedmiocie, podniesiono kwestię poszanowania wolności praktyk religijnych w szczególności w świetle art. 10 karty.

35. W szczególności Bionoor podniósł w swoich uwagach na piśmie, że gdyby należało uznać, iż certyfikaty „rolnictwo ekologiczne" i „halal" są ze sobą niezgodne, oznaczałoby to naruszenie prawa muzułmanów do swobodnego wykonywania ich praktyk religijnych zagwarantowanego, po pierwsze, w art. 9 w związku z art. 14 europejskiej Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, podpisanej w Rzymie w dniu 4 listopada 1950 r. (zwanej dalej „EKPC"), oraz, po drugie, w art. 10 karty. W tym względzie Bionoor odnosi się przede wszystkim do przytoczonego powyżej wyroku Cha'are Shalom Ve Tsedek przeciwko Francji. W ocenie Bionoor prawodawca unijny, nie zakazując umieszczania na produktach „koszernych" lub „halal" oznaczenia „rolnictwo ekologiczne", zmierzał do zagwarantowania faktycznej wolności religii.

36. Nie przekonuje mnie ta argumentacja, która opiera się, w odniesieniu do sprawy w postępowaniu głównym, na przekonaniu, że muzułmanie doznawaliby ograniczenia wolności religii w sytuacji, gdyby uznać, że certyfikatu „halal" i oznaczenia „rolnictwo ekologiczne" nie można przyznawać łącznie.

37. W tym względzie wydaje mi się, że problematyka badana w niniejszym postępowaniu jest odmienna od tej, która leżała u podstaw przywołanego powyżej wyroku w sprawie Cha'are Shalom Ve Tsedek przeciwko Francji.

38. Przypominam, że w wyroku tym ETPC orzekł, iż „ustanawiając wyjątek od zasady ogłuszania zwierząt przeznaczonych do uboju, w prawie krajowym państwo umieściło regulacje pozwalające na faktyczne poszanowanie wolności religii" (§ 76). ETPC dodał ponadto, że „do naruszenia wolności uzewnętrzniania religii dojdzie wyłącznie wtedy, gdy ustawowy zakaz takiego uboju uniemożliwi ultraortodoksyjnym wyznawcom spożywanie mięsa pochodzącego ze zwierząt poddanych ubojowi przeprowadzonemu zgodnie z nakazami religijnymi" (§ 80).

6 Zobacz w szczególności motywy 1 i 17 oraz art. 3 lit. a) ppkt (iv) i art. 5 lit. h) rozporządzenia nr 834/2007.

7 Zobacz w szczególności art. 1 ust. 1 lit. a) rozporządzenia nr 834/2007.

8 Zobacz w szczególności art. 14 ust. 1 lit. b ppkt (viii) i art. 15 ust. 1 lit. b) ppkt (vi) rozporządzenia nr 834/2007.

39. Tymczasem, niniejsza sprawa, inaczej niż w przypadku uboju rytualnego w rozumieniu art. 4 ust. 4 rozporządzenia nr 1099/2009, dokonywanego podczas muzułmańskiego święta ofiarowania, który to ubój był przedmiotem sporu w sprawie zakończonej wyrokiem z dnia 29 maja 2018 r., Liga van Moskeeën en Islamitische Organisaties Provincie Antwerpen VZW i in.[9], nie dotyczy możliwości realizacji nakazów religijnych przez muzułmanów. Możliwość spożywania produktów oznaczonych łącznie oznaczeniem „rolnictwo ekologiczne" i certyfikatem „halal" nie dotyczy, jako taka, praktykowania „obrzędów religijnych", a zatem nie wchodzi w zakres korzystania z wolności religii ustanowionej w art. 10 karty oraz art. 9 EKPC jako wyraz przekonań religijnych.

40. Osoby, które w celu przestrzegania określonych nakazów religijnych chciałyby nabywać produkty pochodzące ze zwierząt poddanych ubojowi bez uprzedniego ogłuszenia, w dalszym ciągu będą bowiem dysponowały taką możliwością, pozostającą w zgodzie z ich przekonaniami religijnymi[10]. Gdyby należało uznać, że ubój rytualny bez ogłuszania jest zakazany w ramach rolnictwa ekologicznego, obywatele wyznający judaizm lub islam mogliby w dalszym ciągu zaopatrywać się w mięso koszerne lub halal, a zatem nie doszłoby do naruszenia istoty swobody wyznania. W ich przypadku po prostu nie byłoby możliwe spożywanie mięsa koszernego czy halal z oznaczeniem „rolnictwo ekologiczne". Brak dostępu do mięsa z oznaczeniem „rolnictwo ekologiczne" pochodzącego z uboju niepoprzedzonego ogłuszeniem nie narusza sam w sobie wymogów religijnych, które nie nakazują spożywania wyłącznie produktów z rolnictwa ekologicznego. Podobnie nie istnieje żadne „prawo" do posiadania dostępu do produktów z oznaczeniem „rolnictwo ekologiczne". Pragnę zresztą zauważyć, że pozwane nie twierdziły wcale w postępowaniu głównym, iż zakazanie im produkcji i wprowadzania do obrotu produktów oznaczonych równocześnie jako „halal" i „rolnictwo ekologiczne" jest samo w sobie sprzeczne z wierzeniami religijnymi konsumentów produktów opatrzonych znakiem „halal".

41. Powyższy wniosek wydaje mi się tym bardziej zasadny, że po głębszym zastanowieniu staje się zrozumiałe, iż zadane pytanie nie dotyczy możliwości łączenia oznaczenia „rolnictwo ekologiczne" i certyfikatu „halal", ale raczej tego, czy można przyznać oznaczenie „rolnictwo ekologiczne" produktom pochodzącym ze zwierząt poddanych ubojowi bez uprzedniego ogłuszenia, co w mojej ocenie pozostaje zasadniczo zupełnie odmienną kwestią.

W niniejszej sprawie nie zwrócono się do Trybunału, by wypowiedział się w przedmiocie uprzedniego ogłuszenia z perspektywy dobrostanu zwierząt[11] *ani w przedmiocie zakresu certyfikatu „halal"*

42. Oprócz tego, że niniejsza sprawa nie wydaje się dotyczyć bezpośrednio naruszenia wolności religijnej, nie odnosi się ona również do kwestii uprzedniego ogłuszania z perspektywy dobrostanu zwierząt, ani też do *generalnej* możliwości łączenia oznakowania „rolnictwo ekologiczne" i certyfikatu „halal".

9 Wyrok z dnia 29 maja 2018 r., Liga van Moskeeën en Islamitische Organisaties Provincie Antwerpen VZW i in. (C-426/16, EU:C:2018:335, pkt 45).

10 Zobacz szerzej w odniesieniu do nakazów dotyczących żywności uzasadnionych względami religijnymi wyroki ETPC: z dnia 7 grudnia 2010 r., Jakóbski przeciwko Polsce (CE:ECHR:2010:1207JUD001842906); z dnia 17 grudnia 2013 r., Vartic przeciwko Rumunii (CE:ECHR:2013:1217JUD001415008).

11 Zobacz w szczególności uwagi Bionoor, s. 8–12.

43. W pierwszej kolejności wydaje mi się, że obecnie powszechnie przyjmuje się, iż chociaż każde uśmiercanie jest problematyczne z perspektywy dobrostanu zwierząt, stosowanie metod ogłuszania podczas uboju zwierząt może, przynajmniej teoretycznie i zgodnie z tym, na co wskazano w wielu badaniach naukowych [12], przysłużyć się ograniczeniu cierpienia, o ile metody te są stosowane w odpowiedni sposób.

44. W drugiej kolejności, chociaż postępowanie główne dotyczyło możliwości przyznania produktom posiadającym certyfikat „halal" oznaczenia „rolnictwo ekologiczne", to zagadnienie, które ostatecznie stanowi przedmiot badania w niniejszej sprawie, dotyczy możliwości przyznania oznaczenia „rolnictwo ekologiczne" [13] produktom pochodzącym ze zwierząt poddanych ubojowi bez uprzedniego ogłuszenia, co stanowi prawdziwy problem z perspektywy dobrostanu zwierząt.

45. Z akt sprawy wynika bowiem, że obecnie zasady certyfikacji „halal" odnoszą się wyłącznie szczątkowo do faktycznie stosowanych metod uboju.

46. Jak wskazała Komisja w uwagach pisemnych i następnie na rozprawie, w Europie [14] i na świecie istnieją rozbieżne opinie na temat akceptacji ogłuszania odwracalnego, czy też ogłuszania bezpośrednio po wykrwawieniu zwierzęcia. Nie ma obecnie jednolitej praktyki jednostek udzielających certyfikatów „halal" w państwach członkowskich co do zgodności uboju rytualnego z niektórymi metodami ogłuszania.

47. W tym względzie można z łatwością zrozumieć, że w odniesieniu do wykładni wymogów religijnych, których znaczenie i zasięg są z definicji przedmiotem rozbieżnych interpretacji [15] i które z trudnością poddają się normalizacji, nie istnieją regulacje unijne, które definiowałyby i regulowały wymogi uboju rytualnego – koszernego czy halal. W szczególności wydaje się, że choć istnieje konsensus pozwalający przyjąć, że zgodnie z wymogami islamu zwierzę przeznaczone do uboju „musi być żywe lub uznane za żywe" w momencie uśmiercania, aby uznać je za halal [16], jednak niekoniecznie oznacza to, że każda forma ogłuszenia poprzedzającego dokonanie uboju jest zakazana.

48. Jak podniesiono w ramach niniejszego postępowania, niektórzy przedstawiciele wspólnoty muzułmańskiej [17] są zdania, że elektronarkoza lub inny podobny zabieg polegający na ogłuszeniu przed ubojem i niemający wpływu na funkcje życiowe zwierzęcia, a w szczególności na spuszczenie krwi (co oznacza, że może ono odzyskać świadomość, jeśli nie przeprowadzono wykrwawiania), spełnia wymogi religii muzułmańskiej.

12 Wśród wielu badań cytowanych przez strony należy wymienić przede wszystkim opinię z 2004 r. wydaną przez panel naukowy Unii Europejskiej ds. zdrowia i dobrostanu zwierząt [Scientific Panel on Animal Health and Welfare (AHAW)], zatytułowaną „Welfare aspects of the main systems of stunning and killing the main commercial species of animals", *The EFSA Journal* (2004), 45, s. 1–29; stanowisko Europejskiej Federacji Lekarzy Weterynarii z 2002 r. „Slaughter of Animals Without Prior Stunning" dostępne na następującej stronie internetowej: http://www.fve.org/uploads/publications/docs/fve_02_104_slaughter_prior_stunning.pdf; oraz badanie z 2010 r. zatytułowane „Report on Good and Adverse Practices – Animal Welfare Concerns in Relation to Slaughter Practices from the Viewpoint of Veterinary Sciences", przeprowadzone w ramach europejskiego projektu Dialrel („Encouraging Dialogue on issues of Religious Slaughter") i dostępne na następującej stronie internetowej: http://www.dialrel.eu/dialrel-results/veterinary-concerns.html.

13 Komisja wskazała, że Ecocert jest, według jej wiedzy, jedyną jednostką, która wyraźnie akceptuje ubój rytualny bez jakiejkolwiek formy ogłuszania.

14 Jednolite stanowisko co do korzystania z ogłuszania, jak się wydaje, zostało przyjęte w Danii i w Szwecji. W Belgii parlamenty flamandzki i waloński postanowiły w 2007 r., że stosowanie jakiegoś rodzaju ogłuszania w przypadku uboju rytualnego będzie obowiązkowe.

15 Określenie „halal" oznacza ogólnie coś, co jest „dopuszczalne" lub „dozwolone" zgodnie z wymogami religijnymi.

16 Zobacz w szczególności ogólne wytyczne Kodeksu Żywnościowego dotyczące stosowania terminu „halal" (CAC/GL 24–1997): z którymi można zapoznać się na następującej stronie internetowej: http://www.fao.org/docrep/005/y2770f/y2770f08.htm#fn26. Wytyczne te zostały skierowane do wszystkich państw członkowskich i członków stowarzyszonych Food and Agriculture Organization of the United Nations [Organisation des Nations unies pour l'alimentation et l'agriculture (FAO)] i Światowej Organizacji Zdrowia (WHO) jako tekst o charakterze doradczym, a zadaniem każdego rządu jest podjęcie decyzji o ich wykorzystaniu.

17 Zdaniem OABA we Francji takie stanowisko reprezentuje Meczet Paryża, Lyonu i Évry. Po weryfikacji okazuje się, że jednostki certyfikujące „halal" powiązane z tymi meczetami [takie jak Société française de contrôle de viande halal (francuskie towarzystwo ds. kontroli mięsa halal) (SFCVH), Association rituelle de la Grande Mosquée de Lyon (stowarzyszenie ds. rytuału wielkiego meczetu w Lyonie) (ARGML), Association culturelle des musulmans d'Île-de-France (stowarzyszenie kulturalne muzułmanów w Île-de-France, ACMIF), dopuszczają faktycznie formy ogłuszania poprzedzającego ubój zwierząt (takie jak elektronarkoza tzw. „odwracalna").

49. Przepisy krajowe nie określają dokładniej pojęcia uboju rytualnego. Szczegółowe wymogi certyfikacji dotyczące koszerności produktów lub ich charakteru halal, co do zasady ustalają i regulują jednostki certyfikujące powiązane z poszczególnymi instytucjami religijnymi, a nie państwowe organy regulacyjne [18].

50. Praktyka stosowana przez jednostki certyfikujące jest zatem bardzo zróżnicowana. Dla przykładu należy wskazać, że niektóre jednostki certyfikujące wskazują na obowiązek dokonania uboju z uprzednim ogłuszeniem, podczas gdy inne wskazują wyłącznie na konieczność zapewnienia wysokiego poziomu dobrostanu zwierząt, bez dalszych wyjaśnień w odniesieniu do ogłuszania. Do tego dochodzi fakt, że w ramach tej samej jednostki certyfikującej wymóg uprzedniego ogłuszenia różni się w zależności od gatunku zwierząt.

51. W związku z tym obecnie istnieją na rynku wyroby oznaczone jako „halal" pochodzące z uboju zwierząt prowadzonego z uprzednim ogłuszeniem. Podobnie można wykazać, że mięso pochodzące ze zwierząt poddanych ubojowi bez ogłuszania jest dystrybuowane w klasycznym obiegu, bez informowania o tym fakcie konsumentów [19]. Podsumowując, umieszczenie certyfikatu „halal" na produktach niewiele mówi o stosowaniu ogłuszania podczas uboju zwierząt i ewentualnie o wybranej metodzie ogłuszania.

Odpowiedź na pytanie prejudycjalne

52. Sąd odsyłający słusznie zauważył, że nie istnieje przepis odsyłający pomiędzy rozporządzeniami regulującymi, odpowiednio, produkcję ekologiczną i ubój zwierząt.

53. Wobec braku takiego postanowienia odsyłającego możliwe są dwie interpretacje.

54. *Pierwsza*, proponowana przez Ecocert, Bionoor i rząd francuski, polega na stwierdzeniu, że odpowiednie przepisy nie sprzeciwiają się nadaniu oznaczenia „rolnictwo ekologiczne" produktom pochodzącym ze zwierząt poddanych ubojowi bez ogłuszenia.

55. Choć rozporządzenie nr 834/2007 stawia wymóg „wyższych standardów dotyczących dobrostanu zwierząt" dla produkcji ekologicznej, to ani wspomniane rozporządzenie, ani rozporządzenie wykonawcze nr 889/2008 nie sprzeciwiają się w sposób wyraźny temu, aby nie przestrzegać zasady uprzedniego ogłuszania w szczególnych warunkach uboju rytualnego.

56. Uboje rytualne zgodne z obyczajami religijnymi, dopuszczone w drodze wyjątku przez rozporządzenie nr 1099/2009, pod warunkiem spełnienia wszystkich przewidzianych wymagań technicznych, umożliwiłyby osiągnięcie celów dobrostanu zwierząt i ograniczenia cierpienia zwierząt, które należą do celów produkcji ekologicznej.

57. *Druga* interpretacja, podtrzymywana przez OABA, Komisję oraz rządy grecki i norweski, wynika z wykładni celowościowej i systemowej obowiązujących przepisów. W istocie opiera się na przekonaniu, że cele ochrony dobrostanu zwierząt i ograniczenia ich cierpienia, w tym w trakcie uboju, nakazują, aby produktom pochodzącym z uboju rytualnego nie przyznawano takiego oznakowania.

18 We Francji podjęte w 2017 roku przez Association française de normalisation (francuskie stowarzyszenie normalizacyjne, AFNOR) próby dokonania definicji określenia „halal", które miały charakter eksperymentalny i dotyczyły przetworzonych produktów spożywczych, nie zostały ukończone.

19 Zobacz na przykład raport sporządzony w imieniu komisji śledczej Assemblée nationale française (zgromadzenia narodowego, Francja) z dnia 20 września 2016 r. dotyczący warunków uboju zwierząt przeznaczonych do uboju w rzeźniach francuskich, s. 117–118 (http://www2.assemblee-nationale.fr/14/autres-commissions/commissions-d-enquete/conditions-d-abattage-des-animaux-de-boucherie-dans-les-abattoirs-francais/).

58. Zwolennicy tego drugiego stanowiska twierdzą w szczególności, że ochrona dobrostanu zwierząt stanowi cel interesu ogólnego, którego znaczenie wyraża się w art. 13 TFUE. Konieczność poszanowania dobrostanu zwierząt przywołuje się zarówno w rozporządzeniu nr 1099/2009, które ustanawia w szczególności zasady ogłuszania przed uśmierceniem, jak i w rozporządzeniu nr 834/2007, które ze zmniejszenia cierpienia zwierząt czyni ważny wymóg rolnictwa ekologicznego.

59. Ich zdaniem dopuszczona na podstawie art. 4 ust. 4 rozporządzenia nr 1099/2009 możliwość przeprowadzania uboju rytualnego zmierza do realizacji i zależy od celów związanych ze zdrowiem zwierząt oraz równym poszanowaniem wyznań i obrzędów religijnych. Odstępstwo to nie łączy się i nie ma związku z „wysoki[mi] standard[ami] dotyczący[mi] dobrostanu zwierząt", które powinny decydować o przyznawaniu oznaczenia „rolnictwo ekologiczne" w rozumieniu rozporządzenia nr 834/2007 (w szczególności jego art. 3 i 5). Obrońcy tego drugiego stanowiska podkreślają także, że przyznanie oznakowania „rolnictwo ekologiczne" produktom pochodzącym z uboju bez uprzedniego ogłuszenia narusza zasadę zaufania konsumentów do produktów ekologicznych, do której odsyła art. 1 oraz motywy 3, 5 i 22 tego rozporządzenia.

60. Poniżej przedstawię w pierwszej kolejności treść zasad ekologicznej produkcji zwierzęcej z perspektywy ochrony dobrostanu zwierząt, w rozumieniu rozporządzeń nr 834/2007 i nr 889/2008, oraz ich związki z zasadami uboju zwierząt wynikającymi w szczególności z rozporządzenia nr 1099/2009. Dopiero w świetle tych wyjaśnień, w drugiej kolejności, wyjaśnię powody, dla których przepisy te, interpretowane w świetle wymogu poszanowania wysokich standardów dotyczących dobrostanu zwierząt, nie sprzeciwiają się moim zdaniem przyznaniu oznakowania „rolnictwo ekologiczne" produktom pochodzącym z uboju dokonanego bez ogłuszenia.

Normy regulujące rolnictwo ekologiczne i powiązania z przepisami dotyczącymi uboju zwierząt

61. W celu wspierania stałego rozwoju rynku produktów ekologicznych [20] Unia Europejska od 1991 r. ustanawia przepisy w dziedzinie produkcji ekologicznej, wymagające od podmiotów gospodarczych poddania się złożonemu systemowi norm i kontroli.

62. Rozporządzenie nr 834/2007, podobnie jak poprzedzające je rozporządzenia (EWG) nr 2092/91 [21] i (WE) nr 392/2004 [22], zmierza do stworzenia kompleksowego systemu zarządzania w rolnictwie i produkcji żywności, łączącego najlepsze praktyki w różnych obszarach (środowiska, różnorodność biologiczna, ochrona zasobów naturalnych oraz wysokie standardy dotyczące dobrostanu zwierząt).

63. Podobnie jak rozporządzenie nr 834/2007, nowe rozporządzenie (UE) 2018/848 [23], które będzie stosowane od dnia 1 stycznia 2021 r., przypomina w motywie 1, że „[p]rodukcja ekologiczna pełni […] podwójną funkcję społeczną; z jednej strony w odpowiedzi na zapotrzebowanie konsumentów dostarcza na rynek produkty ekologiczne, a z drugiej strony dostarcza powszechnie dostępne dobra, przyczyniając się do ochrony środowiska i dobrostanu zwierząt, jak również do rozwoju obszarów wiejskich".

20 W ciągu ostatniego dziesięciolecia rynek produktów ekologicznych charakteryzuje się dynamicznym wzrostem, wynikającym z rosnącego popytu. Światowy rynek żywności ekologicznej wzrósł czterokrotnie od 1999 r. Zobacz w szczególności dokument roboczy służb Komisji, streszczenie oceny skutków, towarzyszący dokumentowi „Wniosek rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie produktów ekologicznych i znakowania produktów ekologicznych, zmieniające[go] rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr XXX/XXX [rozporządzenie o kontrolach urzędowych] i uchylające rozporządzenie Rady (WE) nr 834/2007" z dnia 24 marca 2014 r., [COM(2014) 180 final, s. 11, i przytoczone tam odesłania].

21 Rozporządzenie Rady z dnia 24 czerwca 1991 r. w sprawie produkcji ekologicznej produktów rolnych oraz znakowania produktów rolnych i środków spożywczych (Dz.U. 1991, L 198, s. 1).

22 Rozporządzenie Rady z dnia 24 lutego 2004 r. zmieniające rozporządzenie (EWG) nr 2092/91 (Dz.U. 2004, L 65, s. 1).

23 Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 30 maja 2018 r. w sprawie produkcji ekologicznej i znakowania produktów ekologicznych i uchylające rozporządzenie Rady (WE) nr 834/2007 (Dz.U. 2018, L 150, s. 1).

64. Nie można zaprzeczyć, że w ramach prawa Unii produkty ekologiczne i nieekologiczne należą do różnych systemów prawnych – do pierwszej grupy zastosowanie mają bardziej restrykcyjne wymogi w zakresie produkcji niż do drugiej [24].

65. Wśród celów i priorytetów rolnictwa ekologicznego Trybunał podkreślił już znaczenie kwestii bezpieczeństwa żywności i ochrony konsumentów. Konieczne jest bowiem utrzymanie zaufania konsumentów do produktów oznaczonych jako produkty ekologiczne [25]. W związku z tym i zgodnie z art. 23 ust. 1 rozporządzenie nr 834/2007 zezwala, w odniesieniu do oznakowania i reklamy produktów rolnych, na stosowanie terminów odnoszących się do ekologicznego sposobu produkcji wyłącznie w stosunku do produktów uzyskanych zgodnie z wymogami określonymi w rozporządzeniu.

66. Z perspektywy ochrony dobrostanu zwierząt nie ma wątpliwości, że rozporządzenie nr 834/2007 zmierza do objęcia rolnictwa ekologicznego w Unii szeregiem norm zapewniających wyższy poziom ochrony dobrostanu zwierząt niż wymagany w ramach rolnictwa konwencjonalnego. I tak, art. 3 lit. a) ppkt (iv) tego rozporządzenia stanowi, że produkcja ekologiczna dąży do stworzenia zrównoważonego systemu zarządzania rolnictwem, który „*przestrzega wysokich norm dotyczących dobrostanu zwierząt* [26]". Artykuł 5 lit. h) tego samego rozporządzenia wskazuje ponadto, że rolnictwo ekologiczne ma na celu „przestrzeganie *wysokiego poziomu dobrostanu zwierząt* [27] z uwzględnieniem specyficznych potrzeb danych gatunków".

67. Jednakże należy stwierdzić, że wprawdzie istotne przepisy są dość szczegółowe w odniesieniu do warunków w pomieszczeniach inwentarskich (zob. art. 10–12 rozporządzenia nr 889/2008, które odsyłają do załącznika III do przytoczonego rozporządzenia) oraz chowu zwierząt (zob. w szczególności, w przedmiocie „[z]arządzani[a] produkcją zwierzęcą", art. 18 tego rozporządzenia), które musi spełniać rolnictwo ekologiczne, w ustanawianiu przepisów wykraczających poza europejskie normy mające zastosowanie do tak zwanego rolnictwa konwencjonalnego praktycznie milczy na temat norm dotyczących uboju zwierząt. W szczególności żaden z przepisów tego rozporządzenia nie zabrania wprost uboju bez ogłuszania.

68. Artykuł 14 ust. 1 lit. b) ppkt (viii) rozporządzenia nr 834/2007 ogranicza się do stwierdzenia, że „wszelkiego rodzaju cierpienie, w tym okaleczanie, ogranicza się do minimum w trakcie całego życia zwierzęcia, *w tym podczas uboju* [28]".

69. Milczenia rozporządzenia nr 834/2007 oraz rozporządzenia wykonawczego nr 889/2008 na temat sposobów uboju nie można, w mojej ocenie, interpretować jako sugestii odesłania w tym zakresie do przepisów ogólnych dotyczących uśmiercania zwierząt, w szczególności mających zastosowanie do zwierząt hodowlanych lub utrzymywanych dla produkcji żywności, przewidzianych w rozporządzeniu nr 1099/2009 [29].

70. Powyższe wynika, jak się wydaje, w sposób dorozumiany, lecz bezsporny z art. 1 ust. 4 rozporządzenia nr 834/2007, który to przepis stanowi, że stosuje się je bez uszczerbku dla innych przepisów prawa Unii dotyczących produktów, których rozporządzenie dotyczy. Przepisy rozporządzenia nr 1099/2009 należą zaś do tych przepisów.

24 Zobacz wyrok z dnia 4 czerwca 2015 r., Andechser Molkerei Scheitz/Komisja (C-682/13 P, niepublikowany, EU:C:2015:356, pkt 36).

25 Zobacz w szczególności wyroki: z dnia 5 listopada 2014 r., Herbaria Krauterparadies (C-137/13, EU:C:2014:2335, pkt 42); z dnia 12 października 2017 r., Kamin und Grill Shop (C-289/16, EU:C:2017:758, pkt 30).

26 Wyróżnienie moje.

27 Wyróżnienie moje.

28 Wyróżnienie moje.

29 Zobacz art. 1 ust. 1 rozporządzenia nr 1099/2009.

71. Należy zauważyć na wstępie, że zgodnie z tym, jak zostało sformułowane, to ostatnie rozporządzenie ma określić wspólne zasady w celu ochrony dobrostanu zwierząt podczas ich uboju lub uśmiercania na terenie Unii. W przeciwieństwie do rozporządzenia, które jest częścią „pakietu higienicznego" z 2006 r.[30], rozporządzenie nr 1099/2009 odnosi się dokładnie do ochrony dobrostanu zwierząt podczas ich uśmiercania.

72. Rozporządzenie to opiera się, zgodnie z treścią motywu 4, na poglądzie, że ochrona zwierząt podczas uboju jest kwestią ważną dla społeczeństwa[31].

73. Podobnie art. 3 ust. 1 tego rozporządzenia ustanawia ogólny wymóg, zgodnie z którym podczas uśmiercania i działań związanych z uśmiercaniem zwierzętom oszczędza się wszelkiego niepotrzebnego bólu, niepokoju lub cierpienia.

74. Innymi słowy, rozporządzenie nr 1099/2009 ustanawia i uwzględnia wymogi dotyczące dobrostanu zwierząt. Wobec braku szczegółowych informacji w regulacjach dotyczących zasad rolnictwa ekologicznego zastosowanie znajdą przepisy ogólne przewidziane w tym rozporządzeniu.

75. Otóż wprawdzie na mocy art. 4 ust. 1 rozporządzenia nr 1099/2009 stosuje się zasadę uboju po uprzednim ogłuszeniu zgodnie z metodami i wymogami określonymi w załączniku I do tego rozporządzenia, to jednak równocześnie art. 4 ust. 4 tego rozporządzenia przewiduje wyjątek dla uboju rytualnego zwierząt bez ich ogłuszania, jeśli ów ubój ma miejsce w rzeźniach.

76. Jak wskazuje motyw 18 rozporządzenia nr 1099/2009, art. 4 ust. 4 tego rozporządzenia, przewidując odstępstwo od ogólnej zasady, że zwierzęta są uśmiercane wyłącznie po uprzednim ogłuszeniu, wyrażonej w ust. 1 tego artykułu, dopuszcza ubój rytualny w celu przestrzegania określonych nakazów religijnych bez uprzedniego ogłuszenia, pod warunkiem że ubój ma miejsce w rzeźni.

77. Tak jak orzekł już Trybunał, „ochrona dobrostanu zwierząt stanowi główny cel rozporządzenia nr 1099/2009, a w szczególności jego art. 4 ust. 4, co wynika z samego tytułu tego rozporządzenia oraz jego motywu 2"[32].

78. Odstępstwo to nie oznacza jednak, że szczególne zasady mające zastosowanie do uboju rytualnego nie miałyby uwzględniać dobrostanu zwierząt.

79. Taki bowiem ubój powinien zawsze, na podstawie rozporządzenia nr 1099/2009, być przeprowadzany w warunkach zapewniających ograniczenie cierpienia zwierząt.

80. Motyw 2 rozporządzenia nr 1099/2009 wskazuje między innymi, że „[p]odmioty gospodarcze lub wszelkie osoby związane z uśmiercaniem zwierząt powinny podejmować wszelkie konieczne działania, aby uniknąć zadawania bólu i zminimalizować niepokój i cierpienie zwierząt w trakcie uboju lub uśmiercania, uwzględniając przy tym najlepsze praktyki w tej dziedzinie i metody dozwolone na mocy niniejszego rozporządzenia". Motyw 43 tego rozporządzenia stanowi, że „[u]bój bez ogłuszenia wymaga dokładnego podcięcia gardła ostrym nożem w celu zminimalizowania cierpienia". Ponadto zgodnie z art. 9 ust. 3 i art. 15 ust. 2 akapit pierwszy tego rozporządzenia zwierzęta powinny być indywidualnie krępowane wyłącznie „[od] chwili, gdy osoba odpowiedzialna za czynności ogłuszania lub wykrwawiania będzie gotowa do jak najszybszego przeprowadzenia tych czynności". Wreszcie, zgodnie z art. 5 ust. 2 rozporządzenia nr 1099/2009 „[w] przypadku gdy, do celów art. 4 ust. 4,

30 Zobacz podobnie moja opinia w sprawie Liga van Moskeeën en Islamitische Organisaties Provincie Antwerpen VZW i in. (C-426/16, EU:C:2017:926, pkt 35, 64–68).

31 Zobacz także motywy 24, 37, 43 tego rozporządzenia.

32 Wyrok z dnia 29 maja 2018 r., Liga van Moskeeën en Islamitische Organisaties Provincie Antwerpen VZW i in. (C-426/16, EU:C:2018:335, pkt 63).

zwierzęta są uśmiercane bez uprzedniego ogłuszenia, osoby odpowiedzialne za ubój przeprowadzają systematyczne kontrole, zapewniając, aby zwierzęta nie wykazywały żadnych oznak przytomności ani wrażliwości na bodźce, zanim zostaną im zdjęte pęta, i nie wykazywały żadnych oznak życia, zanim zostaną poddane obróbce lub sparzaniu".

81. W rzeczywistości oba systemy ochrony dobrostanu zwierząt współistnieją: system podstawowy, który nakazuje uprzednie ogłuszenie, oraz system zakładający odstępstwo (umotywowany chęcią umożliwienia odstąpienia od ogłuszania ze względów religijnych). W obrębie każdego z tych systemów podmioty gospodarcze lub wszelkie osoby związane z uśmiercaniem zwierząt powinny podejmować wszelkie konieczne działania, aby uniknąć zadawania bólu i zminimalizować niepokój i cierpienie zwierząt w trakcie uboju lub uśmiercania (zob. motyw 2 rozporządzenia nr 1099/2009).

82. Wydaje się bowiem w pewnym zakresie wewnętrznie sprzeczne odwoływanie się do rozporządzenia nr 1099/2009 (mimo że przepisy te nie zawierają żadnego odniesienia do „wysokich standardów dotyczących dobrostanu zwierząt") w celu wykazania, że ogłuszanie, zgodnie z art. 4 ust. 1 tego rozporządzenia, ustalono jako zasadę, a jednocześnie uznawanie, że nie ma sensu się do nie odwoływać w przypadku odstępstwa od uprzedniego ogłuszania, o którym mowa w art. 4 ust. 4 tego rozporządzenia.

83. Wynika stąd, że ogólny cel poszanowania „wysokich standardów dobrostanu zwierząt" obowiązuje zawsze, niezależnie od wybranego sposobu uboju. Nie sądzę, by zasada uprzedniego ogłuszania ustanowiona rozporządzeniem nr 1099/2009 prowadziła do wniosku, że wymóg „wysokich standardów dotyczących dobrostanu zwierząt" oznacza nieuchronnie, iż ubój ma się dokonywać po uprzednim ogłuszeniu.

84. Moim zdaniem, wobec braku wskazań co do obowiązków nałożonych na zainteresowane podmioty gospodarcze, takich jak te dość szczegółowo wyrażone przez prawodawcę w odniesieniu do pomieszczeń inwentarskich (zob. motyw 10 rozporządzenia nr 889/2008), produkcja ekologiczna nie podlega surowszym zasadom w zakresie uboju zwierząt niż te, które zostały przewidziane w przepisach ogólnych regulujących kwestię dobrostanu zwierząt podczas ich uśmiercania.

85. *Podsumowując*, żaden przepis rozporządzeń nr 834/2007 i nr 889/2008 nie określa wyraźnie metody lub metod uboju zwierząt mogących sprostać celom zapewnienia dobrostanu zwierząt i ograniczenia do minimum ich cierpienia. Wobec braku określenia metod uboju zalecanych przez przepisy dotyczące rolnictwa ekologicznego należy odesłać do *całości przepisów* dotyczących dobrostanu zwierząt podczas ich uśmiercania, tj. do rozporządzenia nr 1099/2009. W tym kontekście nie można wykluczyć przepisów dotyczących uboju rytualnego.

Możliwość przyznania oznaczenia „rolnictwo ekologiczne" produktom pochodzącym z uboju bez ogłuszania zgodnie z mającymi zastosowanie przepisami

86. Rozporządzenia nr 834/2007 i nr 889/2008 nie stawiają żadnego warunku w przedmiocie ogłuszania zwierząt przed uśmierceniem w celu uzyskania oznaczenia „rolnictwo ekologiczne", nie zabraniają także praktyki uboju rytualnego.

87. Ponieważ rozporządzenia te mają na celu ustanowienie określonych norm, którym muszą odpowiadać produkty, aby można je było oznaczać jako produkty ekologiczne, jest mi trudno zrozumieć, jak można poważnie utrzymywać, że milczenie tych przepisów na temat ewentualnego stosowania uboju bez ogłuszania można uznać za czysto przypadkowe. Moim zdaniem milczenie przepisów w tej kwestii nie jest przeoczeniem, a powoływanie się na kontekst prac nad

rozporządzeniem [33] niekoniecznie wspiera interpretację bronioną przez OABA w postępowaniu głównym.

88. Do tego wniosku skłania mnie kilka powodów.

89. Przede wszystkim – oraz w nawiązaniu do wcześniejszych twierdzeń – należy zauważyć, że niektóre praktyki hodowlane są wyraźnie zabronione lub ograniczone w przepisach dotyczących rolnictwa ekologicznego, zwłaszcza na mocy art. 18 rozporządzenia nr 889/2008. Przepis ten przewiduje bowiem, że niektóre praktyki w zakresie zarządzania produkcją zwierzęcą są co do zasady zakazane (okaleczanie) lub silnie ograniczone (mocowanie elastycznej taśmy do ogonów owiec, przycinanie ogona, piłowanie zębów, kształtowanie dziobów, usuwanie rogów i kastracja). Podobnie art. 20 tego rozporządzenia, odnoszący się do żywienia zwierząt, zakazuje karmienia wymuszonego.

90. Następnie należy również podkreślić, że chociaż obowiązek uprzedniego ogłuszenia nie jest przewidziany w odniesieniu do zwierząt gospodarskich objętych rozporządzeniem nr 1099/2009, art. 25h ust. 5 rozporządzenia Komisji (WE) nr 710/2009 z dnia 5 sierpnia 2009 r. zmieniającego rozporządzenie nr 889/2008 w odniesieniu do produkcji zwierzęcej w sektorze akwakultury i ekologicznej produkcji wodorostów morskich [34] przewiduje, że „[n]ależy stosować takie techniki uboju, w których ryby natychmiast tracą przytomność i stają się nieczułe na ból".

91. Ponadto brak uregulowań dotyczących rolnictwa ekologicznego w kwestii uboju rytualnego wydaje mi się tym mniej wynikać z przeoczenia, że kwestia ta jest od dawna znana [35] i dostrzeżona w tekstach regulujących ubój zwierząt oraz że ponadto przepisy te wielokrotnie wspominają o „uboju" zwierząt [36].

92. Należy zauważyć, że chociaż niektóre stowarzyszenia ochrony dobrostanu zwierząt, między innymi przy okazji opracowywania dokumentu roboczego Komisji dołączonego do wniosku dotyczącego zmiany rozporządzenia nr 834/2007 [37], wzywały do zmiany przepisów dotyczących rolnictwa ekologicznego w kierunku upowszechniania ogłuszania zwierząt poprzedzającego ubój [38], rozporządzenie 2018/848, które niedawno weszło w życie, milczy na temat stosowania bądź niestosowania ogłuszania.

93. W świetle rozważań przedstawionych powyżej jestem zdania, że nie można odmówić udzielenia oznaczenia „rolnictwo ekologiczne" produktom pochodzącym z uboju zwierząt dokonanego bez uprzedniego ogłuszenia.

94. W tym względzie nie przekonują mnie również pozostałe argumenty natury celowościowej i systemowej podniesione w niniejszym postępowaniu na poparcie tezy przeciwnej.

33 Zobacz wyrok z dnia 19 października 2017 r., Vion Livestock (C-383/16, EU:C:2017:783).

34 Dz.U. 2009, L 204, s. 15.

35 Żywiony przez prawodawcę Unii zamiar pogodzenia ochrony swobody wyznawania religii z ochroną dobrostanu zwierząt znalazł wyraz już w momencie przyjęcia dyrektywy Rady 74/577/EWG z dnia 18 listopada 1974 r. odnoszącej się do ogłuszania zwierząt przed ubojem (Dz.U. 1974, L 316, s. 10) i nadal znajduje odzwierciedlenie w obowiązującym obecnie rozporządzeniu nr 1099/2009.

36 Zobacz art. 2 lit. i) oraz art. 14 ust. 1 lit. b) ppkt (viii) rozporządzenia nr 834/2007 i art. 12 ust. 5 oraz art. 76 lit. b) rozporządzenia nr 889/2008.

37 Dokument roboczy służb Komisji, streszczenie oceny skutków, towarzyszący dokumentowi „Wniosek rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie produktów ekologicznych i znakowania produktów ekologicznych, zmieniające rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr XXX/XXX [rozporządzenie o kontrolach urzędowych] i uchylające rozporządzenie Rady (WE) nr 834/2007" z dnia 24 marca 2014 r., [COM(2014) 180 final/SWD(2014) 66 final, s. 91].

38 W niniejszym przypadku należy zauważyć, że OABA kwestionuje oznaczenie „AB" przyznane przez Ecocert z powodu jego niezgodności z przepisami regulującymi rolnictwo ekologiczne, a równocześnie wnosi o zmianę obowiązujących przepisów.

95. Po pierwsze, wydaje mi się, że nie można uwzględnić argumentu poszanowania „zasady zaufania konsumentów" w stosunku do produktów oznakowanych jako ekologiczne, do której odsyłają m.in. motywy 3, 5 i 22 oraz art. 1 rozporządzenia nr 834/2007. W związku z tym, że zarzucany brak możliwości umieszczenia oznaczenia „rolnictwo ekologiczne" na produktach pochodzących ze zwierząt poddanych ubojowi bez uprzedniego ogłuszenia nie wynika wprost z przepisów regulujących normy mające zastosowanie do rolnictwa ekologicznego, zasada ta nie mogłaby być naruszona poprzez przyznanie oznaczenia zgodnie z właściwymi przepisami.

96. Jest oczywiste, że ochrona zaufania konsumentów w stosunku do produktów oznaczonych jako ekologiczne wymaga, jak stanowi art. 6 lit. c) rozporządzenia nr 834/2007, wykluczenia substancji i metod przetwarzania mogących wprowadzać w błąd co do prawdziwej natury danego produktu. Jednak zaufanie może być podważone wyłącznie w przypadku naruszenia jasnych zasad, których rolnictwo ekologiczne winno przestrzegać. Tymczasem, jak wyjaśniono powyżej, w świetle odpowiednich przepisów, niestosowanie ogłuszania w momencie uboju zwierząt, w moim przekonaniu, nie może automatycznie prowadzić do całkowitego wykluczenia możliwości przyznania oznaczenia „rolnictwo ekologiczne" rozpatrywanym towarom.

97. Ponadto, należy również zauważyć, że na obecnym etapie i pomimo coraz większego zainteresowania konsumentów warunkami uboju zwierząt [39] przepisy Unii w sprawie przekazywania konsumentom informacji na temat żywności nie zawierają dzisiaj żadnych konkretnych wskazań w sprawie warunku uboju zwierząt [40].

98. W tych okolicznościach stwierdzenie niemożliwości połączenia, w świetle przepisów Unii, z jednej strony, certyfikacji „koszerne" lub „halal", a z drugiej, oznakowania „rolnictwo ekologiczne" oznaczałoby dodanie warunku, którego prawo nie przewiduje. Prowadziłoby to do odebrania wyznawcom judaizmu i islamu, zainteresowanym produktami ekologicznymi i korzystaniem z gwarancji pod względem jakości i bezpieczeństwa żywności, możliwości skorzystania z tych przywilejów.

99. W istocie bowiem, o ile brak możliwości równoczesnej certyfikacji produktu jako „rolnictwo ekologiczne" i „koszerne" lub „halal" nie jest problematyczny z punktu widzenia swobody religijnej, o tyle zdaje się on ograniczać konsumentom produktów koszernych czy mających charakter halal możliwość wyboru produktów, które korzystają z gwarancji oferowanych przez oznakowanie „rolnictwo ekologiczne".

100. Po drugie, jak orzekł Trybunał w wyroku z dnia 5 listopada 2014 r., Herbaria Kräuterparadies (C-137/13, EU:C:2014:2335, pkt 46), o ile nie można zaprzeczyć, że „[p]rawo Unii nie gwarantuje tego, że podmiot gospodarczy może sprzedawać produkty pod wszystkimi oznaczeniami, jakie uzna za korzystne dla ich promocji", o tyle nie może być one wykorzystywane przeciwko podmiotowi gospodarczemu, który przestrzegał wszystkich wymogów właściwego uregulowania.

39 Wiele stowarzyszeń ochrony zwierząt walczy o wprowadzenie obowiązku umieszczania oznaczeń wskazujących na dokonany sposób uboju. Przydatność takiego rozróżnienia stanowi jednak ciągle przedmiot debaty (zob. wnioski z raportu komisji śledczej przytoczone w przypisie nr 19, s. 118–120).

40 Zobacz w szczególności Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1169/2011 z dnia 25 października 2011 r. w sprawie przekazywania konsumentom informacji na temat żywności, zmiany rozporządzeń Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 1924/2006 i (WE) nr 1925/2006 oraz uchylenia dyrektywy Komisji 87/250/EWG, dyrektywy Rady 90/496/EWG, dyrektywy Komisji 1999/10/WE, dyrektywy 2000/13/WE Parlamentu Europejskiego i Rady, dyrektyw Komisji 2002/67/WE i 2008/5/WE oraz rozporządzenia Komisji (WE) nr 608/2004 (Dz.U. 2011, L 304, s. 18). Motyw 50 rozporządzenia nr 1169/2011 wskazuje, że „[w] związku z tym w kontekście przyszłej strategii Unii na rzecz ochrony i dobrostanu zwierząt należy rozważyć *przeprowadzenie badania na temat możliwości dostarczania konsumentom stosownych informacji na temat ogłuszania zwierząt*" (podkreślenia własne). Wyniki tego badania, ostatecznie przeprowadzonego na wniosek Dyrekcji Generalnej ds. Zdrowia i Bezpieczeństwa Żywności w Komisji, z których wnioski zostały opublikowane 23 lutego 2015 r. (https://ec.europa.eu/food/sites/food/files/animals/docs/aw_practice_slaughter_fci-stunning_report_en.pdf), wskazują między innymi, że dla większości konsumentów informacja na temat ogłuszenia przed ubojem nie jest kwestią istotną, dopóki nie zwróci im się na nią uwagi.

101. W związku z tym nie można pominąć rozwiniętej w szczególności przez Ecocert argumentacji, w myśl której jednostka certyfikująca nie może nakładać warunków niefigurujących w odpowiednich przepisach w celu uzyskania oznakowania „rolnictwo ekologiczne". W szczególności, w wypadku gdy zasady regulujące warunki hodowli i uboju zwierząt w celu uzyskania oznaczenia „rolnictwo ekologiczne" są przestrzegane, jednostka certyfikująca jest zasadniczo zobowiązana do przyznania tego oznaczenia, bez możliwości dodania warunków nieprzewidzianych prawem. W takim wypadku odmowa oznakowania byłaby problematyczna z punktu widzenia swobodnego przepływu produktów ekologicznych w Unii, o którym mowa w art. 34 rozporządzenia nr 834/2007, jak i z punktu widzenia wolności handlu i przemysłu.

102. Wniosek ten nie narusza art. 13 TFUE.

103. Prawdą jest, że ochrona dobrostanu zwierząt stanowi uzasadniony cel interesu ogólnego, którego znaczenie znalazło wyraz w szczególności w przyjęciu przez państwa członkowskie Protokołu (nr 33) w sprawie ochrony i dobrostanu zwierząt, załączonego do traktatu WE, na mocy którego Wspólnota i państwa członkowskie mają w pełni uwzględniać wymagania dotyczące dobrostanu zwierząt przy formułowaniu i wykonywaniu polityki wspólnotowej, w szczególności rolnej i transportowej. Omawianemu protokołowi odpowiada aktualnie art. 13 TFUE, będący przepisem ogólnym Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej i znajdujący się w części pierwszej tego traktatu, poświęconej zasadom [41].

104. Tymczasem jestem zdania, że poprzez przyjęcie spornych przepisów, w szczególności rozporządzenia nr 1099/2009, które reguluje standardy dotyczące dobrostanu zwierząt podczas ich uśmiercania, prawodawca zamierzał dokonać wyważenia wolności wyznania i dobrostanu zwierząt. Jak zostało powiedziane powyżej, to rozporządzenie nie tylko uwzględnia dobrostan zwierząt, ale również zezwala na dokonywanie uboju rytualnego jedynie w drodze wyjątku i w ściśle określonych, w art. 4 ust. 4, warunkach.

Wnioski

105. W świetle powyższych rozważań proponuję, aby Trybunał udzielił następującej odpowiedzi na pytanie prejudycjalne zadane przez cour administrative d'appel de Versailles (Francja):

Rozporządzenie Rady (WE) nr 834/2007 z dnia 28 czerwca 2007 r. w sprawie produkcji ekologicznej i znakowania produktów ekologicznych oraz rozporządzenie Rady (WE) nr 1099/2009 z dnia 24 września 2009 r. w sprawie ochrony zwierząt podczas ich uśmiercania, w związku z art. 13 TFUE, należy interpretować w ten sposób, że nie zakazują przyznania oznakowania europejskiego „rolnictwo ekologiczne" produktom pochodzącym ze zwierząt poddanych ubojowi rytualnemu bez uprzedniego ogłuszenia, przeprowadzonemu w warunkach określonych w rozporządzeniu nr 1099/2009.

41 Zobacz w szczególności wyroki: z dnia 23 kwietnia 2015 r., Zuchtvieh-Export (C-424/13, EU:C:2015:259, pkt 35); z dnia 29 maja 2018 r., Liga van Moskeeën en Islamitische Organisaties Provincie Antwerpen VZW i in. (C-426/16, EU:C:2018:335, pkt 64 i przytoczone tam orzecznictwo).